
NAHIJA ZLA RIJEKA U XV VIJEKU

Marijan Premović

In this paper we presented the historical and geographical overview of the parish of Zla Rijeka (*Bad River*), which spread over the area of present Andrijevice, from the Lukin Vir from both sides of the river Lim upstream to Sućeska and in the basin of the river Zlorečica. Interestingly, in the medieval sources this area is mentioned under the name Dobra Reka (*Good River*).

U ovom radu prikazali smo istorijsko – geografski pregled nahije Zle Rijeke, koja se prostirala na području današnje Andrijevice, od Lukina vira s obje strane Lima uzvodno do Sućeske i u slivu rijeke Zlorečice. Ovaj prostor u srednjovjekovnim izvorima pominje se pod imenom Dobra Reka. Kao i mnoge dobre stvari i pojave suprotstavljene zlu, ime Dobre Reke, i rijeke i sela nestali su, a prevladalo je ime Zle Rijeke, danas Zlorečica, po kojoj je nazvana nahija krajem XV vijeka. Obično u istorijskoj literaturi piše da se nahije uglavnom podudaraju sa srednjovjekovnim župama. To nije slučaj sa Zlom Rijekom, jer se u srednjovjekovnim izvorima nigdje ne pominje kao župa. U Skadarskom defteru iz 1485. godine u nahiji Zla Rijeka upisano je 12 sela, mnoga sela sačuvala su svoja imena

do danas, ostala nepoznata sela uspjeli smo da ubdiciramo i uporedimo sa savremenim stanjem i tako unaprijedimo neka dosadašnja saznanja.

U Gornjem Polimlju rijeka Lim probija se kroz više tjesnaca i uskih kotlina. Od planine Balj na istoku, Sućeske, Jerinjine glave i Previje na jugu, Malog krša, Trešnjevika, Lise, Rudog brda i Željevice na zapadu i Čeoče glave i Lukinog vira na sjeveru prostire se Andrijevačka kotlina. Ovaj prostor ima dva veća proširenja koja su izgradile rijeke Zlorečica i Kraštinica. U morfološkom pogledu Andrijevačka kotlina sastoji se od nekoliko manjih cjelina.¹

U nešto široj oblasti oko Andrijevice pojedini istraživači su tražili srednjovjekovnu župu pod imenom Dobra Reka na osnovu podataka iz Dečanskih hrisovulja. Naime, kralj Stefan Dečanski 1330. godine među poklonima manastiru Dečani darovao je: *Selo Dobra Reka sa zaselcima i sa međama a u njoj uročni konjusi koji su bili u stare kraljice... sve do Koma i Štavne planine.*² Selo Dobra Reka je predstavljalo više manjih naselja, a zahvatalo je

¹ R. Bakić, *Gornje Polimlje: priroda, stanovništvo i naselja*, Andrijeva – Nikšić 2005, 54–54.

² Granica Dobre Reke je detaljno navedena, i brižljivo su registrovane sve promjene seoskog atara: *Selo Dobra Reka sa zaseocima i svim međama. A ovo je međa Dobroj Reci: do Lima, od Lima u Lučin krst, o Lučina krsta u Bnjh, od Bnjha po rtu Previne, u planinu Stlbicu i u Lokvu, i u rt Torac, po delu na Vrato, i po delu trebačke planine, i po delu mimo dosuđsku planinu, i po delu do planine grnčarevske u Lipovicu i putem niz Lipovicu, i u Črni potok do svetostefanskog hrisovulja. A Komovima je međa do gradačkog hrisovulja. I od Koma u Štavnu poljanu i po delu Vjetroševice, u Veli Peh u Dragaljev potok, i niz potok u reku u Lim.* M. Milojević, *Dečanske hrisovulje*, Glasnik Srpskog učenog društva knj. XII, Beograd 1880, 45; M. Grković, *Prva hrisovulja manastira Dečani*, Beograd 2004, 75; O međama Dobre Reke u prvoj, drugoj i trećoj dečanskoj hrisovulji videti: M. Premović, *Župa Budimlja u srednjem vijeku*, Cetinje 2012, 32–39.

čitavu dolinu Zlorečice. To je R. Ivanovića navelo na pomisao da se radi o kotlini, odnosno o župi Dobra Reka. U istoj hrisovulji nailazimo na pomen za predio Zlorečice: *Zla Reka, kud se ni ore ni kopa, tozi planina*, što znači da je kraj bio brdovit i ređe naseljen, i naravno udaljeniji od glavnih komunikacija toga vremena. Ovo je navelo i R. Mijatovića na zaključak da se župa Zla Rijeka može tražiti u ovom kraju. On navodi da se Zla Rijeka pružala duž Zlorečice, od njenog izvorišta do ušća i vjerovatno prelazila na desnu obalu Lima i djelimično se protezala niz Lim.³ U dečanskoj hrisovulji uz svako naselje označeni su statistički podaci o broju kuća i muških glava, jer imena ženskih lica i dece nijesu unošena tako da se njihov broj može samo nagađati. Selo Dobra Reka sa zaseocima imalo je 62 kuće, broj žitelja po prvom popisu 62, a po drugom popisu 71.⁴

Prema drugoj dečanskoj hrisovulji, u Dobroj Reci ukupan broj muških glava je 199, neoženjenih oko 20% (procentualno), a ukupan broj stanovnika 915. U trećoj dečanskoj hrisovulji ukupan broj muških glava je 204, neoženjenih oko 20% (procentualno), a ukupan broj stanovnika 940. Uporedimo li broj stanovnika iz ovih hrisovulja vidimo da je Dobra Reka jedna demografski stabilna oblast.⁵

³ F. Miklosich, *Monumenta Serbica spectantiam historiam Serbice, Bosiae, Regusii*, Vienne 1858, 95–96; R. Ivanović, *Dečansko vlastelinstvo*, Istoriski časopis, SAN IV (1952–1953), Beograd 1954, 176, 200 (autor u radu pravi grešku kada selo Konjuhe i Dobra Reka shvata kao dva odvojena naselja, a, u stvari, selo Konjuha, uzgajivača konja, zvalo se Dobra Reka); R. Mijatović, *Srednjovekovne župe duž Lima*, Simpozijum Seoski dani Sretena Vukosavljevića VII, Prijepolje 1979, 212.

⁴ R. Ivanović, I. Sindik, *Istorisko-geografski značaj Dečanske hrisovulje iz 1330 god*, Istoriski časopis II, Beograd 1951, 187.

⁵ S. Mišić, *Naseljenost Polimlja u srednjem veku*, Mileševski zapisi 6, Prijepolje 2005, 70.

Dobrorečani su prema odredbama treće dečanske hrisovulje imali obavezu da napasaju konje na smjenu sa Strelačanima, a za uzvrat su dobijali nadoknadu u hrani (mjesečina). Primarnu obuku konja dvije godine su obavljali žitelji sela Streoca kod Dečana, a potom su ih konjusi Dobre Reke uvijek bavali i pasli. Soće, dažbinu u žitu ili novcu, umjesto vladaru, stanovnici Dobre Reke bili su dužni da daju crkvi (manastiru Dečanima).⁶ U selu su popisana tri sokalnika, koji su bili vrsta kućne posluge: Smil Liljanović, Vitan Vilčić, Dobretko Đulić, a navodi se i pop Preljub.⁷

Ime Dobra Reka je pozitivni hidronimski par lijeve sastavnice Zle Rijeke. Kao i mnoge dobre stvari i pojave suprotstavljene zlu, ime Dobre Reke, i rijeke i sela nestali su, a preovladalo je ime Zle Rijeke, danas Zlorečica, po kojoj je nazvana nahija krajem XV vijeka.⁸ Rijeka Zlorečica je lijeva pritoka Lima, nastaje od Perućice i Kutske rijeke, uliva se u Lim sjeveroistočno od Andrijevice. Rijeka je brza i plahovita, njena voda je bistra i čista, a pri ušću u Lim pravi velike štete. U narodu se govori da je ime dobila po zlu koje izaziva, rušeći i odnoseći seoske

⁶ Zanimljivo je to, da se soće kao dažbina ne pominje ni u prvoj niti u drugoj dečanskoj hrisovulji, što nam ukazuje da je selo Dobra Reka plaćalo soće kralju, a tek trećom dečanskom hrisovuljom (1343–1345) dobrorečani soće daju crkvi (manastiru). M. Milojević, *Dečanske hrisovulje*, 133; P. Ivić – M. Grković, *Dečanske hrisovulje*, Novi Sad 1976, DH III 2140–2224, 2813–2817.

⁷ M. Grković, *Prva hrisovulja manastira Dečani*, 99 (sokalnici u Dobroj Reci); M. Barjaktarović, *Etnički razvitak Gornjeg Polimlja*, Glasnik Cetinjskih muzeja knj. VI, Cetinje 1973, 172; G. Tomović, *Župa Budimlja*, Mileševski zapisi 5, Prijepolje 2002, 68.

⁸ M. Memić, *Plav i Gusinje u prošlosti*, Beograd 1989, 30 (autor pravi grešku što poistovjećuje Dobru Reku sa današnjom Đuričkom rijekom, jer u pitanju je rijeka Perućica); G. Tomović, *Župa Budimlja*, 68–69; G. Tomović – S. Pušica, *Srpski srednjovekovni crkveni posedi u Gornjem Polimlju*, Mileševski zapisi 7, Prijepolje 2007, 45–46.

mostove i manje ziratne površine, a u njenim hladnim talasima često strada i stanovništvo.⁹

Gornje Polimlje palo je pod vlast Osmanlija 1455. godine.¹⁰ Skadarski sandžak formiran je kao samostalna upravna jedinica poslije pada skadarske tvrđave (Rozafa) 1479. godine. *Popisni defter Skadarskog sandžaka iz 1485. godine* započeo je 1479, a završen između 17. februara i 18. marta 1485. godine. Priređivač ovog deftera S. Pulaha ističe da je Skadarski defter štampan prema tipu detaljnih deftera (*müfassal*).¹¹ Za cijelo područje postavljen je upravljač – sandžak beg. U upravno-teritorijalnom smislu sandžak je bio podijeljen, na četiri kaze: skadarsku, podgoričku, pečku i bihorsku. Kazu Bihar činile su nahije: Plav, Zla Rijeka, Budimlja i Komorani.¹² Nahija je arapska riječ (*nāhī*) i u prevodu znači strana, kraj, oblast i predio. U osmanskoj državi nahije su najniže upravne jedinice i ulazile su u sastav sandžaka. Često je predstavljala geografski prirodnu cjelinu, nosila je ime po centru kome je gravitirala, gradu, varoši, većem selu, tvrđavi ili po rijeci u čijem slivu se nalazila.¹³ Nahija Zla Rijeka dobila je ime po rijeci Zlorečici. Popis Skadarskog sandžaka uz primjenu retroaktivne metode, odlično nadopunjuje nedostatak izvora za rekonstrukciju naselja i naseljenosti u srednjem vijeku.¹⁴

⁹ O rijeci Zlorečici vidjeti: R. Bakić, *Gornje Polimlje: priroda, stanovništvo i naselja*, 124–126.

¹⁰ M. Premović, *Župa Budimlja u srednjem vijeku*, 65–66.

¹¹ S. Pulaha, *Defteri i regjistrimit të Sanxhakut të Shkodrës i vitit 1485*, Tiranë 1974, 3–9.

¹² S. Rizaj, *O defteru Skadarskog sandžaka iz 1485. godine*, Jugoslovenski istorijski časopis 1–2, Beograd 1980, 116–117.

¹³ H. Šabanović, *Bosanski pašaluk: postanak i upravna podjela*, Sarajevo 1959, 110.

¹⁴ M. Premović, *Značaj osmanskih deftera za izučavanje crnogorskog Polimlja*, Međunarodni naučni skup: 100 godina od odlaska Osmanlija sa

Obično se piše da se nahije uglavnom podudaraju sa srednjovjekovnim župama. Međutim, to nije slučaj sa Zlom Rijekom. Osmanlije su nakon osvajanja ove oblasti i prilikom popisa i upravne organizacije zadržale većinu ranijih naziva, od kojih neki dobivaju i sasvim nove ili nešto izmijenjene stare nazive. U prilog ovoga ide da se u srednjovjekovnim izvorima nigdje ne pominje kao župa. Osmanlije su u Gornjem Polimlju formirale novu nahiju i upisale je u defter pod imenom *Izla Rijeka* – Zla Rijeka, što se očuvalo u nazivu Zlorečice. U defteru Skadarskog sandžaka iz 1485. godine nahija Izla Rijeka nalazi se između nahija Plav i Budimlje odnosno nahije Komnin.¹⁵

Osmanski defteri predstavljaju jedan od najznačajnijih istorijskih izvora, koji obiluju raznovrsnim podacima o naseljima i stanovništvu i predstavljaju dobru polaznu osnovu za utvrđivanje osnovnih činjeničnih postavki. Njima su obuhvaćene sve vrste naselja i raznovrsne kategorije stanovništva. Pružaju mogućnost da pokušamo procijeniti broj stanovnika po selima i nahijama. Osnovu za to daju nam podaci iz popisa o broju starješina kuća, muškaraca, udovica, neoženjenih, podaci o broju muslimana i monaha.¹⁶

Balkana civilizacija ili okupacija - šta su nam ostavili?, Podgorica, 12–15. oktobar 2012, Almanah 59–60, knj. II, Podgorica 2014, 301–315.

¹⁵ S. Pulaha, *Defteri i registriti të Sanxhakut të Shkodrës i vitit 1485*, 73–91, 96–119; M. Dašić, *Vasojevići od pomena do 1860. godine*, Beograd 1986, 71.

¹⁶ O osmanskim popisima postoji više studija, na ovom mjestu donosimo samo izbor: H. Šabanović, *Krajište Isabega Ishakovića. Zbirni katastarski popis iz 1455. godine*, Sarajevo 1964, XXI–LVI (Uvod); *Leksikon srpskog srednjeg veka*, priredili Sima Ćirković i Rade Mihaljčić, Beograd 1999, 150–151 (A. Fotić); E. Miljković – Bojanić, *O značaju osmanskih popisnih knjiga kao istorijskih izvora – na primjeru deftera Smederevskog sandžaka*, Istorijski časopis XLIX, Beograd 2002, 123–137; A. Kupusović, *Defteri*

Domaćini su imali obavezu da godišnje plaćaju na ime ispendže (glavarina, lični porez), taksu u iznosu od 25 akči (turska novčana jedinica). Samačka (bećarska) domaćinstva sigurno su bila manje zadužena od ostalih. Udovička domaćinstva bila su oslobođena drugih poreza, izuzev ispendže koja je iznosila 6 akči godišnje. Broj udovica u popisima je nizak, pa se može pretpostaviti da su teški uslovi života uticali da udovice sklapaju i drugi brak i tako olakšaju svoj položaj. Zahvaljujuću ovom detaljnom popisu, imamo potpunu demografsku i privrednu sliku, zabilježena su imena stanovnika i njihove dažbine.¹⁷

Hercegovačkog sandžaka u arhivu Orijentalnog instituta u Sarajevu, Zbornik radova: naučni skup herceg Stjepan Vukčić Kosača i njegovo doba, Mostar 2005, 69–74; E. Miljković, *Osmanske popisne knjige defteri kao izvori za istorijsku demografiju – mogućnosti istraživanja, tačnost pokazatelja i metodološke nedoumice*, Teme 1, Niš 2010, 363–373; M. Premović, *Značaj osmanskih deftera za izučavanje crnogorskog Polimlja*, 301–315; A. Aličić, *Katastarski popis ejaleta Bosna: opširni katastarski popis za oblast hercegovu iz 1585. godine*, sv. 1, Sarajevo 2014, VII–XV (Uvod).

¹⁷ S. Rizaj, *O defteru Skadarskog sandžaka iz 1485. godine*, 105–125; M. Jovanović, *Tačnost podataka i kontrola*, Naselja i stanovništvo u oblasti Brankovića 1455. godine, Beograd 2001, 279–289; E. Miljković, *Osmanske popisne knjige defteri kao izvori za istorijsku demografiju – mogućnosti istraživanja, tačnost pokazatelja i metodološke nedoumice*, 367–368.

Porta je prilikom sprovođenja svakog popisa obrazovala popisnu komisiju koju su sačinjavali emin (popisnik) i katib (pisar), koji su bili ugledne ličnosti, povjerljivi i obrazovani činovnici. Komisija je bila dužna da na terenu uz pomoć lokalnih vlasti i uglednih domaćih ljudi popiše sve podatke o vilajetima, raji, odlukama vrhovne vlasti koje su se odnosile na raju, prihode od poreza, prihod sa timara, o broju stanovnika oslobođenih od fiskalnih obaveza, stanju o vakufima i mulkovima. Sultan nije dozvoljavao da promakne ni najsitniji detalj prilikom popisa. Ukoliko bi došlo do propusta u popisivanju pojedinih djelova izricane su stroge kazne, a emin i katib bili su

U Skadarskom defteru iz 1485. godine navodi se da je nahija Zla Rijeka podređena Plavu, upisano je 12 sela i zahvatala je prostor od Lukina vira s obje strane Lima uzvodno do Sućeske i u slivu rijeke Zlorečice.¹⁸

<i>Skadarski defter 1485. godine nahija Zla Rijeka, sela</i>	<i>Broj kuća</i>	<i>Broj neoženjenih</i>	<i>Broj udovica</i>	<i>Ukupan prihod</i>	<i>Broj stanovnika</i>
Crešnjevo	23	10	2	1.977	130
Zabrda	16	2	1	1.150	85
Slatina	15	3	1	932	80
Gludi	25	10	1	1.917	138
Seoca	30	/	3	1.762	157
Božić	18	/	1	5.79	93
Podi	10	/	/	580	50
Andžilat	7	/	/	395	35
Pravoševo	14	/	/	710	70
Đulići	28	/	2	1.583	145
Cecuni	36	1	1	2.093	183
Konjusi	26	3	/	1.759	133
Ukupno: 12 sela	248	29	12	15.837	1.299

garancija pouzdanosti popisa. U uvodu popisa Skadarskog sandžaka iz 1485. godine navodi se da su popis izvršili emin Mustafa Saradželdin i Sulejman Abdulah. Vidi više: H. Šabanović, *Krajište Isabega Ishakovića, XXX–XXXIV* (Uvod); S. Pulaha, *Defteri i regjistrimit të Sanxhakut të Shkodrës i vitit 1485*, 3–9; S. Rizaj, *O defteru Skadarskog sandžaka iz 1485. godine*, 106–110; E. Miljković, *Osmanske popisne knjige defteri kao izvori za istorijsku demografiju – mogućnosti istraživanja, tačnost pokazatelja i metodološke nedoumice*, 365–366.

¹⁸ S. Pulaha, *Defteri i regjistrimit të Sanxhakut të Shkodrës i vitit 1485*, 112–119.

Mnoga sela popisana u pomenutom defteru zadržala su svoja imena i danas, ali neka pod tim imenom više ne postoje. Crešnjevo – današnje selo Trešnjevo; Zabrdra – današnje seosko naselje Zabrđe; Slatina – sadašnje selo Slatina; Gludi – današnje selo Kralje, u popisu Skadarskog sandžaka iz 1582. godine za selo Kralje stoji da mu je drugo ime Gludi; Seoca – današnje selo Seoce; Božić – danas Božiće; Podi – nijesmo uspjeli ubdicirati; Andžilat – današnje selo Andželati; Pravoševo – nijesmo uspjeli ubdicirati; Đulići – današnje selo Đulići; Cecuni i danas se tako zove, dobilo je ime po porodici Bogoja Cecuna koji se pominje u trećoj dečanskoj hrisovulji u jednoj odredbi kao jedan od mogućih čelnika nad „konjusima uročnim“ Dobre Reke, gdje je susjedno selo Cecuni; Konjusi – javlja se još u dečanskim hrisovuljama kao mjesto konjuha uročnih, specijalizovanih dvorskih odgajivača konja na apanažnom dobru kraljice Jelene Anžujске, danas to je selo Konjuhe.¹⁹

Sva naselja nahije Zla Rijeka pripadala su ličnom posjedu sandžakbega – hasu, koji je ubirao godišnji prihodod od 15.837 akči. Čitava nahija imala je 248 upisanih domova po domaćinima, kao i 29 punoljetnih neoženjenih članova, 12 udovičkih kuća, ukupan broj stanovnika iznosio je 1.299 duša.²⁰

Za demografiju Gornjeg Polimlja značajno je naglasiti da se u Skadarskom defteru iz 1485. godine pominje veliki broj došljaka

¹⁹ Militär-Geographisches Institut, *Novipazar: 38° 43'*, Wien 1898; R. Vešović, *Pleme Vasojevića*, Sarajevo 1935, 135–144; Vojnogeografski institut, *Topografska karta, 1:50000 list Ivangrad 628*, Beograd 1970; S. Pulaha, *Defteri i registrimit të Sanxhakut të Shkodrës i vitit 1485*, 112–119; M. Pešikan, *Zetskohumsko-raška imena na početku turskog doba (treći dio)*, Onomatološki priloz IV, Beograd 1983, 1–135, 84–85; M. Dašić, *Društveno-političke prilike na teritoriji današnje sjeveroistočne Crne Gore od druge polovine XV do kraja XVII vijeka*, Istorijski zapisi, 1–2, Titograd 1986, 26–27; R. Bakić, *Gornje Polimlje: priroda, stanovništvo i naselja*, 417, 419, 420, 424, 426–429, 431, 434.

²⁰ S. Pulaha, *Defteri i registrimit të Sanxhakut të Shkodrës i vitit 1485*, 112–119.

što nam ukazuje na oživljavanje naselja na ovom prostoru.²¹

Na osnovu dažbina (taksi) iz osmanskog popisa saznajemo koje su vrste poljoprivrednih kultura na ovom prostoru postojale, zob (ovas), ječam, raž, proso i bilje, čiji su plodovi služili za ishranu. Od industrijskog bilja jedino se uzgajao lan. Na rijekama Lim, Zloj Rijeci, Kraštici, Trebačkoj rijeci i potocima bilo je mlinova za mljevenje žita. U defteru su popisani mlinovi u skoro svim seoskim naseljima (nisu u Seoca i Podi), što nam svjedoči kako o gustini naseljenosti, tako i o većoj proizvodnji žitarica u selima.²² Od voća su uzgajani: orah, trešnja, kruška, šljiva, jabuka, dunja i dr, a postojalo je i samoniklo divlje voće (oskоруša, drijen i dr) Povrtarstvo je, bilo prateća djelatnost. Najviše su se gajili: kupus, crveni luk, bijeli luk, praziluk, rotkva i paprika. Gajenje povrća bilo je veoma značajno jer time je ostvarivana i raznolikost u prilično jednoličnoj ishrani tadašnjeg stanovništva.²³ Jedno od važnijih zanimanja Zlorečana bilo je pčelarstvo. Osim u selu Andžilat, u svim seoskim naseljima zabilježen je određeni broj košnica, o čemu svjedoči naplata desetine.²⁴ Srednjovjekovno stanovništvo na ovom prostoru bavilo se ribolovom i lovom kako bi što više podmirilo potrebe u ishrani.

Godine 1488/9. godina izvršene su izvjesne teritorijalne promjene u okviru skadarskog deftera, Bihor je otcjepljen od skadarskog i pripojen prizrenskom sandžaku.²⁵ Ali početkom XVI vijeka Prizren i Bihor bili su u sastavu Skadarskog sandžaka, da bi 30 – tih godina XVI vijeka ponovo Prizrenski sandžak obuhvatao dvije kaze: Prizrensku i Bihorsku.²⁶

²¹ *Isto*, 73–91, 96–119.

²² *Isto*, 112–119.

²³ M. Blagojević, *Zemljoradnja u srednjovjekovnoj Srbiji*, Beograd 1973, 169–174.

²⁴ S. Pulaha, *Defteri i registrimit të Sanxhakut të Shkodrës i vitit 1485*, 112–119.

²⁵ S. Rizaj, *O defteru Skadarskog sandžaka iz 1485. godine*, 106–107.

²⁶ M. Premović, *Župa Budimlja u srednjem vijeku*, 68, gdje je navedna i starija literatura.